

«Τα φαινόμενα αρνητικοποίησης της ζωής στα θεραπευτήρια χρονίων παθήσεων: η αλληλεπίδραση των ιδρυματικών περιθωλιωμένων με τους εργαζόμενους»

Σάββας Μπακιρτζόγλου, ψυχολόγος Θ.Χ.Π.ΑΝ.Α- ψυχαναλυτής

Η έννοια των *σχέσεων* παραπέμπει σ' ένα ζωντανό πεδίο δυνάμεων ανάμεσα σε ανθρώπους οι οποίοι με κάποιον τρόπο συναντώνται. Εξ' ορισμού το πεπρωμένο των αντικειμενοτρόπων σχέσεων δε μπορεί παρά να είναι η *διάδραση* άλλοτε θετικού προσήμου, οπότε γίνεται λόγος για εξέλιξη, και άλλοτε αρνητικού οπότε μιλάμε για τέλμα, ακόμα και οπισθοδρόμηση.

Στο Θεραπευτήριο Χρονίων Παθήσεων Ανατολικής Αθήνας(Θ.Χ.Π.ΑΝ.Α) όπου εργάζομαι ως ψυχολόγος μέρος των περιθωλιωμένων είναι ιδρυματικοί. Πρόκειται για ανθρώπους σε ορισμένες περιπτώσεις περιθωριακούς οι οποίοι *«μη έχοντας που τη κεφαλή κλίνει»* αιτούνται της κρατικής πρόνοιας και καταλήγουν σε καταστήματα όπως το δικό μας όπου τους παρέχεται επ' αόριστον στέγη, τροφή, νοσηλεία και μια πληθώρα άλλων συνοδευτικών υπηρεσιών.

Η ζωή των περιθωλιωμένων κατά κανόνα είναι φτώχη σε ερεθίσματα, στερεοτυπική και μηχανικά επαναλαμβανόμενη με προεξάρχουσες τις παθητικοεξαρτητικές συμπεριφορές. Προκύπτουν ενίοτε κάποια κοινά χαρακτηριστικά μάλλον επί εδάφους διαταραχών προσωπικότητας(ή συμπεριφοράς): είναι συγκρουσιακοί με το νόμο και όσους τον αναπαριστούν, ασυμβίβαστοι, παρορμητικοί, αυτο/ετεροκαταστροφικοί, συχνά βίαιοι, πρώην χρήστες ουσιών. «Πονηροί και γόητες, πλανώντες και πλανόμενοι» (Άγιος Αυγουστίνος «Εξομολογήσεις»).

Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα της ζωής τους στο θεραπευτήριο είναι συχνά ζοφερή με πολλές εντάσεις αλλά ταυτόχρονα βουβή, χωρίς το θόρυβο της ενεργούς-δημιουργικής ζωής. Το τοπίο αυτό συνιστά συχνά και εν μέρει το αποτελεσμα-κατάληξη μιας ολάκερης ζωής-της δικής τους- την οποία ξόδεψαν ανεργάιστα και «διαρροϊκά», την ξεπούλησαν ως επιμηθείς και την έκαψαν μέσα στη φωτιά των ασυγκράτητων παθών τους. Ως μόνιμοι θιασώτες της *«αρχής της ηδονής»*(Freud) αποκήρυξαν τους περιορισμούς της εξωτερικής πραγματικότητας οπότε έζησαν στις παρυφές του κοινωνικού ιστού. Στις ατομικές διαδρομές τους είναι οι μηχανισμοί αποτυχίας που είχαν το πάνω χέρι ώστε να γίνεται λόγος για μια *«αρνητικοποίηση»* της ζωής τους.

Σημειώνουμε ένα ενδιαφέρον εύρημά μας: η ιδρυματική ζωή αποτελεί για πολλούς εκ των ιδρυματικών περιθωλιωμένων μας μάλλον μια ασυνείδητη επιλογή -παρά αναγκαστική κατάληξη- είτε εν είδει εσωτερικής διαδικασίας *«επανόρθωσης»* της πρότερης *«αμαρτωλής»* τους ζωής (ίδρυμα=κάθειρξη) είτε/και εν είδει έσχατης αλεξιερθετιστικής προστασίας τους(ίδρυμα=κέλυφος) από την αναστάτωση που τους προξενεί τόσο η διεγερσιμότητα του εξωτερικού κόσμου όσο και η έσωθεν ερχόμενη αχαλίνωτη ενορμητικότητά τους. Γίνεται λόγος εδώ για ένα Εγώ αδύναμο και ελλειμματικό στη διαχείριση των εντάσεων.

Ιδού σε αδρές γραμμές η δυναμική -τουλάχιστον μέρους- του πληθυσμού τον οποίο φιλοξενούμε.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει η ομάδα των λειτουργών του θεραπευτηρίου(νοσηλεύτες, κοινωνικοί λειτουργοί, επισκέπτριες υγείας, γιατροί, φυσιοθεραπευτές, εργοθεραπευτές, ψυχολόγος). Οι δύο κόσμοι

-περιθαλπόμενοι και λειτουργοί-μοιραία σχετίζονται και αλληλεπιδρούν συνειδητά αλλά πρωτίστως ασυνειδήτα. Αμφότερες οι ομάδες δε μπορεί παρά να βρίσκονται σε μια αέναη συνομιλία, σε μια ζύμωση μεταξύ τους. Το μεγάλο ερώτημα είναι: Ποιος πληθυσμός θα επηρεάσει περισσότερο τον άλλο και προς ποια κατεύθυνση; Ποια από τις δύο ομάδες θα τείνει περισσότερο ν' «απορροφά» την άλλη και με ποιές προσήκουσες συνέπειες;

Η δουλειά μας ως λειτουργοί του θεραπευτηρίου είναι να συνιστούμε μέρος ενός λειτουργικού πλαισίου, ενός εμπειρέχοντος ικανού να χωράει, να «κρατάει» το περιεχόμενό του, δηλαδή τους περιθαλπομένους μαζί με το εκτόπισμα των φορτίσεών τους, άλλως ειπείν μαζί με τις ποσότητες(και όχι ποιότητες...) των εσωτερικών τους διεγέρσεων, των «τρικυμιών» τους τις οποίες -ούτως ή άλλως -απέτυχαν να διευθετήσουν από μόνοι τους. Ιδεατά μιλώντας είμαστε εκεί για να τους κατευνάζουμε και ταυτόχρονα να τους αφυπνίζουμε προς τυχόν φωτεινές επιλογές ζωής(ενόρμηση της ζωής κατά Freud). Η πραγματικότητα όμως συχνά μας διαψεύδει, ο σκοπός μας διαφεύγει. και τότε είναι όπου τα πράγματα μπορεί να διολισθαίνουν ύπουλα, αργά αλλά σταθερά προς την αντίθετη φορά.

Διατυπώνουμε την εξής υπόθεση εργασίας: Η δυναμική του πληθυσμού των περιθαλπομένων μπορεί να δουλεύει αθέατα και βουβά ως ελκυστής και τότε μπορεί να τείνει να συμπαρασύρει στη δίνη της ολόκληρη τη λειτουργία ενός οργανισμού. Άλλως ειπείν μπορεί να παρατηρούνται (ασυνείδητες) ταυτισιακές διεργασίες αυτών των ίδιων των εργαζομένων προς τους περιθαλπομένους έτσι ώστε οι πρώτοι να εμφανίζουν σημεία ιδρυματικών αντιδράσεων τα οποία μάλιστα μπορεί να τέμνονται και με το σύμπτωμα της επαγγελματικής εξουθένωσης. Πρόκειται για το φαινόμενο της «ιδρυματοποίησης των εργαζομένων» υπό το κράτος του οποίου, μέσω παλινδρομικών διαδρομών, οι αντιδράσεις των λειτουργών του ιδρύματος μπορεί να είναι ενίοτε διαταραγμένες και να τείνουν να ομοιάζουν προς εκείνες των περιθαλπομένων. Τότε οι υπάλληλοι φαίνονται να παραιτούνται από τους στόχους τους «αρνητικοποιώντας» ολοένα περισσότερο το εργασιακό τους περιβάλλον. Σ' αυτήν την περίπτωση λιμνάζουν και δείχνουν ν' απορροφώνται αυτοί οι ίδιοι από τους περιθαλπομένους-ως δεν θα όφειλαν-σ' ένα ερεβώδες συγχωνευτικό συγκύτιο που ακινητοποιεί τους πάντες και ακυρώνει την όποια γόνιμη παραγωγή. Το φαινόμενο προσιδιάζει σε αυτό της «ενόρμησης του θανάτου» με φροϋδικούς όρους. Υποθέτουμε ότι οι «θανατερές» παλινδρομικές διαδρομές του Εγώ των εργαζομένων στα ιδρύματα είναι τόσο ευχερέστερες και μαζικότερες όσο περισσότερο υφέρπει σ' αυτούς ένα έδαφος ετοιμότητας προς αυτήν την (αρνητική) κατεύθυνση. Αποτελεί ένα ερώτημα προς διερεύνησιν αν τελικά τα καταστήματα με ιδρυματικούς περιθαλπομένους υπηρετούνται συχνότερα-σε σχέση με άλλες υπηρεσίες-από λειτουργούς οι οποίοι ψυχολογικά είναι πιο ευεπίφοροι σε παλινδρομικές τροχιές και άρα δομικά περισσότερο «συγγενείς» με τους περιθαλπομένους τους οποίους φροντίζουν. Προς επίρρωση της αξίας του ερωτήματός μας επικαλούμαστε τα ερεβώδη συμβάντα -όχι και τόσο σπάνια-κατά τα οποία τυχόν υπάλληλοι κάποιων ιδρυματικών καταστημάτων μπορεί να διατηρούν διαστροφικές-εκμεταλλευτικές συναλλαγές με τους περιθαλπομένους επιδιδόμενοι ακόμα και σε ειδεχθείς πράξεις έμμεσης ή άμεσης βίας ή και σε τυχόν αποπλανητικές συμπεριφορές εις βάρος τους.

Ο «ιδρυματισμός των λειτουργών» στο θεραπευτήριο μπορεί να εκδηλώνεται πρωτίστως με την εν γένει αρνητικοποίηση όποιου φυγόκεντρου σχεδίου θα προμήνυε αλλαγές στη δομή και τη λειτουργία του οργανισμού, η με την αμφισβήτηση όποιας απόπειρας εξέλιξης, νεωτερισμού, ανοίγματος του κέντρου προς τα έξω, και την πλήρη απαξία της επιμόρφωσης, των επιστημονικών και άλλων

δραστηριοτήτων κ.λ.π. Μπορεί τότε το Εγώ των υπαλλήλων να κατακλύζεται από έντονο *stress* και αυτοί να αντιδρούν «*συστρεφόμενοι επί εαυτού*». Είναι φοβισμένοι, απαισιόδοξοι, εκσεσημασμένα καχύποπτοι, ευέξαπτοι και εχθρικοί τόσο ανάμεσα τους όσο και προς τους περιθαλπόμενους ταυτιζόμενοι έτσι με τον επιθετικό παρορμητισμό των τελευταίων. Δείχνουν να χάνουν τα «μέσα» τους, τα εργαλεία του ρόλου τους, άλλως ειπείν τον ενδιάμεσο λειτουργικό χώρο, τον «*πάγκο εργασίας*» ανάμεσα σ'αυτούς τους ίδιους και τους περιθαλπόμενους, με αποτέλεσμα συχνά να είναι εύθικτοι στα τυχόν συμπεριφορικά ξεσπάσματα των περιθαλπομένων και να τους απαντούν με το ίδιο νόμισμα («*ταύτιση με τον επιτιθέμενο*»).

Στην πραγματικότητα η λειτουργία του Κέντρου μας δε μπορεί παρά να νοείται ως μια αέναη ενεργός προσπάθεια αντίρροπης κίνησης κατά της ελκυστικής και τελικά φυσικής προδιάθεσής μας προς την παραίτηση και την (ενορμητική) ακινησία. Το φαινόμενο του *ιδρυματισμού* όταν και όπου παρατηρείται συνίσταται εν πολλοίς στην έλλειψη «*αντιζωφερών*» ερεθισμάτων, ικανών να τονώσουν το ένστικτο της ζωής. Ως πηγή τέτοιων ερεθισμάτων έχουμε πρωτίστως κατά νου την όσμωση του θεραπευτηρίου με τον εξωτερικό κόσμο, την έξοδο από τον μικρόκοσμό του και τη διωρυγοποίησή του με τον μακρόκοσμο της πραγματικότητας και των ευκαιριών. Ενέργειες προς την αφύπνιση της ζωής των περιθαλπομένων δε μπορεί παρά να συνεισφέρουν- ταυτόχρονα –και στην βελτίωση της επαγγελματικής ρουτίνας αυτών των ίδιων των λειτουργών του θεραπευτηρίου. Τα εργαστήρια επαγγελματικής αποκατάστασης περιθαλπομένων αποτελούν τον κανόνα για την τόνωση της ιδρυματικής ζωής αλλά ας μην απαξιώνουμε και τα πάσης μορφής καλλιτεχνικά ερεθίσματα, ως την κατεξοχήν τροφή της ψυχής (*η ψυχή τρέφεται από μύθους*). Μια μορφή εναλλακτικής θεραπείας που σκεφτόμαστε να εγκαινιάσουμε πιλοτικά είναι η ανάληψη της φροντίδας αδέσποτων ζώων από τους περιθαλπομένους σε συνεργασία με φιλοζωικές οργανώσεις.

Αντίστροφα ό,τι μπορούμε να προσθέσουμε για τη βελτίωση της επαγγελματικής ζωής των εργαζομένων καθίσταται την ίδια στιγμή πλεονέκτημα και για την ποιότητα διαβίωσης των περιθαλπομένων κατά την *αρχή των συγκοινωνούντων δοχείων*. Εντός του θεραπευτηρίου οι ομάδες συνάντησης των λειτουργών σε τακτά χρονικά διαστήματα συνιστούν την ικανότερη και επιτακτικότερη συνθήκη ώστε αυτοί ν' αποφορτίζονται, να υποχωρούν οι παρανοειδείς προδιαθέσεις τους να επανακτούν την απαραίτητη εσωτερική απόσταση από τους περιθαλπόμενους και έτσι να ξαναβρίσκουν και να βάζουν μέσα στο «παιχνίδι» τον «*πάγκο εργασίας*» με όλα τα «*εργαλεία*» της δουλειάς τους.

Ήδη από το 1995 γυρέψαμε φυγόκεντρα «*αντίβαρα*» ατενίζοντας έξω προς τους τομείς ψυχολογίας των Πανεπιστημίων της ημεδαπής. Έκτοτε και μέχρι σήμερα δεκάδες φοιτητών προπτυχιακών και μεταπτυχιακών αλλά και απόφοιτων ψυχολόγων ασκήθηκαν και ασκούνται στο Κέντρο μας, συνομιλώντας υποστηρικτικά με τους περιθαλπόμενους υπό την παράλληλη εποπτεία μας. Γίνονται για κάποιο διάστημα ωσεί οργανωτές τους, τους «*ζυπνάνε*» τη ζωή και τους κατευνάζουν ταυτόχρονα. Οι παρεμβάσεις των ασκουμένων ψυχολόγων στη διαβίωση των περιθαλπομένων αποτελούν σήμερα ένα σημείο αναφοράς στη ζωή των τελευταίων, καθώς συγκροτούν γι αυτούς έναν *εσωτερικευμένο* θεσμό σταθερό και τροφοδοτικό. Οι περιθαλπόμενοι περιμένουν τους ασκούμενους και-πλέον- μάλλον ξέρουν ότι θάρθουν. Όμως το ενδιαφέρον στοίχημα-ένδειξη μιας συνολικότερης επιτυχίας του εγχειρήματος-θα ήταν να γνωρίζαμε αν τυχόν περιμένουν εξίσου τους φοιτητές και οι λειτουργοί μας. Σε ποιο βαθμό η παρουσία των επισκεπτών μας είναι το ίδιο

καταλυτική και αφυπνιστική και για την επαγγελματική ζωή των ίδιων των εργαζομένων; Τον περασμένο Ιούνιο-εποχή κατά την οποία οι ασκούμενοι διακόπτονται- μου επισημάνθηκε από συναδέλφους ότι κάποιοι συγκεκριμένοι περιθαλπόμενοι έδειχναν να υποτροπιάζουν τις περιόδους κατά τις οποίες δεν είχαν στη διάθεσή τους ασκούμενους συνομιλητές. Μια τέτοια δήλωση πέραν του έκδηλου περιεχομένου της θα μπορούσε *λανθανόντως* να σημαίνει –επιπροσθέτως-και το βαθμό της έλλειψης της παρουσίας των επισκεπτών ψυχολόγων στη ζωή αυτών των ίδιων των συναδέλφων.

Η περεταίρω σύσφιξη του θεραπευτηρίου μας με τον «ηλιοτρόπο» ακαδημαϊκό χώρο πρόκειται-ελπίζουμε- να διευρυνθεί στο βραχυπρόθεσμο μέλλον μέσω μιας συμφωνίας «αδελφοποίησης»αμφοτέρων των φορέων με σκοπό την παραγωγή έργου υποστηρικτικού, ερευνητικού, επιστημονικού και πολιτιστικού. Το 1995 το μάθημα της ψυχολογίας της υγείας του Παντείου Πανεπιστημίου έλαβε χώρα στις εγκαταστάσεις μας στο Ελληνικό όπου οι «σκοπόφιλοι» φοιτητές μας είχαν την ευκαιρία να κεφαλαιοποιούν *in vivo* πακέτα γνώσης και εμείς να ερεθιζόμαστε πνευματικά. Γενικότερα η δια βίου μάθηση, η εκπαίδευση και κατάρτιση των λειτουργών του θεραπευτηρίου- ως μόνιμη θεσμοθετημένη και λειτουργική δομή μέσα στο ίδιο τον χώρο εργασίας-συνιστά την “*via regia*”, την «*βασιλική οδό*» άμυνας κατά των ζοφερών συνεπειών της ιδρυματοποίησης των υπαλλήλων. Είναι η μόνη που μπορεί να υπόσχεται την «*γονιμοποίηση*» των λειτουργών με ζωτική «*ουσία*» η οποία δε μπορεί παρά να «*μεταγγίζεται*» και στους ανθρώπους που αυτοί περιθάλπουν.